

Warm afscheid, kille ontvangst

De berichtgeving in kranten in Indonesië over de repatriëring en de opvattingen die daaraan ten grondslag lagen.

Kirsten Vos

29 mei 2010, TTF Den Haag

Er zijn vast mensen in de zaal die zich afvragen waarom ik deze lezing geef. En ik vind het terecht dat deze mensen zich dat afvragen. Het is vrij zichtbaar dat ik de repatriëring niet heb meegemaakt. Ik kan zelfs niet zeggen dat ik op de boot naar Nederland verwekt ben, want 33 jaar geleden was de repatriëringsregeling allang gesloten. En ik heb al helemaal niets van de ellende meegemaakt die velen van u, én uw ouders, hebben ervaren toen ze hun thuisland verlieten, alles achterlieten en een nieuw bestaan opbouwden in dit land, dat voor zoveel Indische Nederlanders een vreemd vaderland was.

Het is juist omdat ik dat allemaal niet meegemaakt heb, dat ik deze lezing geef en vooral: *kan* geven. Deze lezing is mijn eerbetoon aan al die 300.000 Indische Nederlanders en hun nazaten die in Nederland een nieuw bestaan hebben opgebouwd. Daarom geef ik deze lezing. Ik heb het aan mijn ouders, mijn grootouders en al die andere Indische Nederlanders te danken dat ik hier vandaag op de Tong-Tong Fair sta. Want de kern van mijn verhaal, is hun verhaal, uw verhaal en dat van uw familie.

Ik *kan* dit vertellen, omdat wat nu bekend is, twintig jaar geleden nog onbekend was. Ten eerste, waar mensen vroeger bot vingen als zij hun verhaal wilden vertellen, ontmoeten zij nu steeds meer geïnteresseerde oren. En: mensen die vroeger niet over hun ervaringen vertelden, kiezen er steeds vaker voor om in boeken, documentaires of aan hun kleinkinderen, hun vaak pijnlijke geschiedenis te vertellen. Bovendien kan ik dit vertellen, omdat we tegenwoordig over talloze wetenschappelijke onderzoeken beschikken, naar de repatriëring en meer in het algemeen, naar de geschiedenis van Indische Nederlanders.

Het is dus ook dankzij de vele verhalen die de generaties voor mij vertellen en verteld hebben, dat ik mijn scriptie heb kunnen schrijven. De verhalen van u en uw families zijn mijn uitgangspunt. Deze lezing is mijn manier om daar wat voor terug te doen. Namelijk door iets terug te geven.

Wat ik terug wil geven, is iets dat opvallend sterk tussen de woorden van de 92 krantenberichten naar boven borrelde: de Indische gemeenschap barst van de energie en kracht. Indische mensen hebben, toen en nu, een onvoorstelbare veerkracht om na elke tegenslag de mouwen op te stropen, vanaf nul te beginnen en het zelfs nog een tikkeltje beter te doen dan de vorige keer.

Tijdens mijn onderzoek en nu nog steeds doet die veerkracht me denken aan de New Yorkers die na 11 september 2001 aan de grote WTC-ramp ontkomen waren. Ook zij stroopten hun mouwen op, met een enorme vastberadenheid. En: zou het toeval zijn dat

die nu al legendarische man, die van de uitspraak 'Yes, we can', in Menteng Jakarta gewoond heeft, een wijk waar vroeger veel Indische families woonden? Misschien. Elke dag die ik aan dit onderzoek spendeerde, ontroerde die Indische veerkracht me, die vastberaden hoop op een betere toekomst, ondanks alle verliezen. Ze gaf en geeft me nog steeds een ontzaglijk respect voor wat mijn en uw grootouders overwonnen hebben om hun nazaten een goede toekomst te geven.

Voorafgaand aan deze lezing heb ik de vraag gekregen in hoeverre het beeld dat ik uit de kranten heb heb opgemaakt, representatief was voor de werkelijkheid. Want hoe kwam ik erbij om deze lezing de titel *Warm afscheid, kille ontvangst* te geven? En ook hier in de zaal zullen er mensen denken, de manier waarop ik en mijn ouders weggegaan zijn was allesbehalve warm. Ik geloof u direct. Allereerst omdat u dat heeft meegemaakt en ik meer mensen ken met die ervaringen, waaronder mijn eigen familie. Maar ook omdat ik daar wel degelijk berichten over heb gelezen in de kranten.

In de jaren '50 bestonden kranten gelukkig maar uit vier pagina's, met op de vierde pagina ook nog eens alleen advertenties, dus ik heb de meeste kranten helemaal doorgespit. En ja, ik vond berichten over sociale onrust, over Nederlanders die ten onrechte gearresteerd werden, of over Nederlandse gezinnen die vermoord in hun huis gevonden waren.

Al die berichten waren echter niet gelieerd aan de repatriëring, maar gingen over het leven van Indische Nederlanders in Indonesië in het algemeen. Ik heb getwijfeld of ik die berichten mee zou nemen, omdat ik wist hoe die gebeurtenissen van invloed waren geweest op het besluit om te vertrekken. Toch heb ik me aan mijn onderzoeksvraag gehouden – wat was de betekenis van de repatriëring voor Indische Nederlanders, voordat zij naar Nederland kwamen? En als ik mijn analyse zou verbreden op alle gebeurtenissen die invloed waren geweest op de keuze te vertrekken, hoe kon ik dan wetenschappelijk aantonen dat daar een rechtstreekse relatie tussen was?

Overigens, ook binnen de berichtgeving over de repatriëring heb ik krantenberichten gevonden over hoe Indonesische autoriteiten het vertrek van Nederlanders bemoeilijkten, door ze om onduidelijke te arresteren. Van alle berichten over de repatriëring die ik gevonden heb, waren die echter duidelijk in de minderheid. Ik kom tegen het eind van mijn lezing nog terug op de vraag in hoeverre mijn bevindingen representatief zijn voor de beleving van de repatriëring, nadat ik met u een aantal verhalen gedeeld heb. Vier verhalen waaruit ik opmaakte hoe met hoeveel warmte de Indische gemeenschap in Indonesië afscheid nam van repatrianten, en daarna neem ik mee in een discussie over het recht op repatriëring van Indo-Europeanen.

Ik begin met vier verhalen, van voetballer Blackie Hersmis uit Soerabaja, Paatje Versteegh uit Jakarta en ondernemer Bart Groenewoud uit Soerabaja. Deze drie heren vertrokken in 1955 uit Indonesië. De enige dame in dit gezelschap, is mevrouw Veerkamp, die datzelfde jaar uit Jakarta vertrok. Bij voorbaat maak ik alvast excuses voor

de slechte kwaliteit van de afbeeldingen in mijn presentatie, dat heeft te maken met de toestand waarin de kranten verkeerden toen ze op film gezet werden.

Een Paatje in de Indische wereld was iemand die in zijn gemeenschap een vooraanstaande rol had – een vaderlijke, opvoedende en vormende rol. Pa Versteegh¹ was zo iemand. Hij was een inwoner van Jakarta en repatrieerde in 1955 naar Nederland. De Nieuwsgier kondigde zijn vertrek in augustus van dat jaar aan. Op 20 augustus verscheen hier het eerste artikel over, in de reeks van *Piekerans van een straatlijper*, van de al gerepatrieerde Tjalie Robinson. De Nieuwsgier besteedde twee dagen later opnieuw aandacht aan zijn vertrek: ‘BVC neemt afscheid van zijn Paatje’. Het laatste bericht verscheen op de dag van zijn vertrek, 25 augustus, en was alleen een foto van een voetballende Versteegh.

Tjalie Robinson hoorde in Nederland van Versteegh’s aanstaande repatriëring, maar geloofde het bijna niet: ‘Er zijn van die mensen, die lijken zelf wel een brok Indonesië, zo vast als Pasar Baru of Tandjungan. Je kan je niet voorstellen dat dat zo maar uit wandelen gaat om niet meer terug te komen.’

Robinson vond dat Versteegh’s vertrek het einde van een tijdperk betekende: ‘Er zit iets onheilspellends, iets fataals in: laat die onbarmhartige historie dan niets en niets heel van menselijke verbondenheden?’ Sport-Paatjes hoorden bij Indonesië, zij waren nodig om de gemeenschapszin te bevorderen: ‘Zij leerden gemeenschapszin, groepseer, organisatietalent, brede omgang met mensen (...). Daarvoor waren zij van meer betekenis dan formele leraren: ‘(...) altijd gesproken in een stijl van Pa-tot-zoon, soms schertsend, soms donderjagend, zij maakten grote indruk op ons. Zij vormden ons. (...) Het woord van Paatje was voor ons van veel meer waarde dan de les van de meneer op school.’

Het feit dat Versteegh naar Nederland kwam, als ‘laatste Paatje van de oude sportwereld’, ‘die de bloedband stelde boven het clubverband, de kameraadschap boven het kampioenseer’, betekende dat een einde gekomen was aan het sociale karakter van sport in Indonesië. Sport ging steeds meer om ‘kampioenen’ en ‘topcijfers’ en steeds minder om ‘vaders’ of ‘karakter’. Een ander Paatje had dit al eerder aan Robinson proberen te vertellen, maar pas met het vertrek van Versteegh werd hem dit duidelijk. Hij gaf Versteegh een ‘kruis voor koppigheid’ omdat hij nog zo lang in Indonesië gebleven was. Uit het artikel van Robinson valt op te maken wat iemand tot een Paatje maakt én dat er een einde gekomen was aan een bepaalde manier van leven in Indonesië.

In het tweede Nieuwsgier-artikel is te lezen wat hij deed als Paatje: ‘BVC neemt afscheid van zijn Paatje.’ Dit artikel was een verslag van het afscheid dat Versteegh kreeg van de voetbalclub BVC in Jakarta², bijgenaamd ‘de Good Old’, die hij 52 jaar eerder zelf met vrienden opgericht had toen hij net in Indië aangekomen was. De oprichting ging moeizaam, ‘[men] lachte maar wat’ toen hij leden probeerde te werven. Dankzij zijn

¹ In de artikelen zijn de echte voornaam en initialen van Versteegh niet vermeld.

² Deze naam staat niet toegelicht in de artikelen, maar ik vermoed dat het stond voor *Bataviaasch(e) Voetbal Club*.

organisatietalent en de door Robinson geroemde koppigheid zagen de voetbalclub en soos het licht: ‘Toen de Soos merkte hoe winst gevierd en verlies betreurd werd, kwamen er leden’.

Het verslag was een joviale beschrijving van een warm en hartelijk afscheid. Versteegh kreeg bij binnenkomst ‘een uit volle borst gezongen “Lang zal hij leven”’, in afscheidsspeeches benadrukten leden en bestuur dat Versteegh misschien wel het belangrijkste aandeel had gehad in de geschiedenis van de “Good Old”. De sfeer was vertrouwd: ‘(..) de geweldige verhalen die ons Zaterdagavond over “tempo doeloe” werden verteld en waar jagers zelfs hun latijn behoorlijk mee hadden kunnen opfrissen (...)’.

In het artikel overheersten zijn vaderlijke rol en gemeenschapszin. Die eigenschappen bleken allereerst uit de manier waarop hij erop toezag dat het er in de soos beschaafd aan toeging ‘met zijn stopwoord: “Fout, stop er mee”.’ Daarnaast was Versteegh nog steeds op de club te bekennen, zelfs nadat ‘[hij] zijn voetbalschoenen aan de klapperboom [had gehangen]’ en op het veld spelers ‘adviezen of schrobberingen’ bleef geven. Zijn belangrijke rol was zelfs door de Koningin opgemerkt, die hem tot ‘ridder in de orde van Oranje Nassau’ had benoemd.

Met de foto van Versteegh eindigde de berichtgeving in de Nieuwsgier van augustus 1955 over het vertrek van deze ‘oude Mohikaan uit een oude sportwereld’, in de woorden van Tjalie Robinson. Deze foto doet denken aan verzamelplaatjes van voetballhelden en heeft vier rondjes in de hoeken die erop getekend lijken te zijn³, alsof de krant wilde zeggen: ‘Knip deze foto uit en hang hem aan je muur, zodat hij altijd bij je is.’

In de berichten komt Paatje Versteegh naar voren als een man met veel liefde voor de sportgemeenschap in Jakarta, als iemand die het hart op de goede plek heeft zitten. De reden voor zijn komst naar Indië in omstreeks 1899 wordt niet duidelijk en er staat niet wat voor baan Versteegh had in Indië. Uit de berichtencyclus lijkt het alsof hij alleen naar Indië was gekomen om Paatje te worden.

Het Nieuw Soerabajasch Handelsblad plaatste in april 1955 twee berichten over het vertrek van *A.J.H. Hersmis*, die in Soerabaja beter bekend stond als ‘Blackie’. Met een kwinkslag kondigde deze krant op 7 april aan: ‘Blackie gaat ook thuisvaren. Nieuw verlies voor Persibaja’. Het tweede bericht op 25 april deed verslag van het afscheid van ‘onze Black’ van zijn voetbalclub Persibaja, in de vorm van een foto met onderschrift.

Hersmis was waarschijnlijk in Soerabaja geboren, want nergens stond vermeld wanneer hij in die stad was gaan wonen. Hij was een voetballheld en had vermoedelijk daarom de bijnaam ‘Blackie’ gekregen. Hij zou 30 april 1955 met zijn gezin ‘de grote reis naar het vaderland (...) gaan ondernemen’. In de berichten over zijn vertrek stonden zijn kwaliteiten als populaire voetballer én zijn karakter van ‘gemoedelijkheid en eenvoud’

---

³ Mogelijk waren die rondjes onderdeel van de druktechniek uit die tijd, maar bij andere foto’s in de kranten heb ik deze vier rondjes niet gezien.

vermeld. Hij was een van de weinige ‘goede doelverdedigers, die voetballend Indonesië tot nu toe heeft opgebracht.’ De ‘aantrekkingskracht’ die hij uitoefende op ‘een hele school bengels’ die hem gewoonlijk ‘na wedstrijden omringde’, bewees zijn populariteit.

In het onderschrift bij de foto van ‘Blackie’ gaf de krant aan dat hij tevreden was en toonde een gelukkige glimlach om dit te bevestigen. Daarnaast plaatste de krant de tussenkoppen ‘Stimulans’ en ‘Optimisme’. Het vertrek van Hersmis betekende namelijk weliswaar verlies voor Persibaja, maar ook een stimulans voor achterblijvers ‘om te trachten zoveel mogelijk in de voetsporen te treden van hen, die (...) de stedelijke en ook nationale kleuren hebben hoog gehouden.’ Bovendien betekende zijn repatriëring niet dat hij eindelijk bij een échte voetbalclub kon gaan spelen: ‘Hij staat helemaal niet het stof van zijn voetbalschoenen te kloppen met het aangename vooruitzicht nu eens eindelijk te kunnen gaan voetballen in Holland (alsof het hier alles maar een beetje gestumper zou zijn van zielige en onbetekenende partijtjes)’.

Blackie had ‘oprechte spijt (...) om het feit dat hij Indonesië voorgoed vaarwel moet zeggen’, wat geriposteerd werd door de krant: ‘Welaan Black, (...) wees ervan verzekerd dat honderden voetbalenthousiasten met ons instemmen als we jou en je gezin van harte een goede reis en een goede toekomst in Nederland toewensen. (...) vergeet dan niet met ons zeer vaak terug te denken aan Soerabaja, waar we zo intens hebben mogen meeleven met de sport, in het bijzonder het voetbal.’ De berichtgeving over Hermis’ repatriëring eindigde met deze foto van zijn afscheidswedstrijd op 24 april, een kleine week voor zijn vertrek naar ‘het koude kikkerland’ aan de Noordzee. Het beeld dat van deze voetballer opgetekend werd, blaakte van geluk: geluk om een mooi verleden en optimisme over een mooie toekomst.

De derde repatriant in de krant was **Bart Groenewoud**, die Soerabaja in 1955 verliet. Hoewel het Nieuw Soerabajasch Handelsblad alleen op 12 april een artikel aan hem wijdde, besloeg dat bijna een halve krantenpagina.

Groenewoud was in de jaren ’20 vanuit Nederland naar Indië gekomen en maakte daar in korte tijd naam in ‘het amusementsleven, dat in die tijd een ongekende bloei kende’. Toch was hij met andere plannen naar Indië gekomen; hij had carrière willen maken in ‘het hotelbedrijf’. Toen dit onhaalbaar bleek, koos hij ervoor om van zijn hobby muziek zijn werk te maken, samen met zijn broer José. ‘Vooral met ensemble de “Oriëntale Ramblers” werden successen geboekt.’

Keer op keer wist hij op te krabbelen na tegenslagen, zoals de economische crisis van de jaren ’30 en de Tweede Wereldoorlog, om vervolgens nog succesvoller te worden dan hij al was. Groenewoud kwam in het artikel uit april 1955 naar voren als toonbeeld van doorzettingsvermogen en aanpassen aan nieuwe situaties. Tijdens de Grote Depressie had hij Indië in 1932 verlaten, om in Nederland een vergelijkbare situatie aan te treffen. Daarom had hij in 1937 besloten om samen met zijn muzikale partner zijn geluk in Madagascar en Afrika te zoeken als het duo ‘Marcel et Max’, totdat daar de

‘oorlogsdreiging [hen] terug deed keren naar Java, waar het wellicht veiliger zou zijn dan in Afrikaanse contreien. Dat wellicht was een volslagen misrekening.’

Onder de tussenkop ‘Bestemming gevonden’ beschreef het Nieuw Soerabajasch Handelsblad vervolgens hoe Groenewoud in Soerabaja ‘bedrijfsleider’ werd van een ‘dancing’ en hij ‘eindelijk zijn bestemming’ vond. Na een ‘krijgsgevangenschap van 3 ½ jaar’ moest hij zijn dancing ‘Tabarin’ weer opknappen, wat hem ‘in drie maanden tijd’ lukte en ‘het viel niet zwaar het bedrijf “runnend” te houden.’ Ook toen ‘langzaamaan (...) het getij keerde’, bleef ‘Tabarin’ succesvol en de reputatie die zij had, was volledig te danken aan ‘Bart Groenewoud himself.’ De sfeer daar had hij met hetzelfde enthousiasme gecreëerd, als waarmee hij eerder in Indië als muzikant bekend geworden was.

De krant omschreef zijn vertrek naar Nederland: ‘...zal Bart met vrouw en kind zich een nieuwe toekomst moeten verschaffen. Hij zal, waar dan ook, weer met een schone lei moeten beginnen (...)’. Het artikel eindigde met een persoonlijke groet: ‘Hoe het zij, Bart: Het ga je goed. Dat de “Indrapoera” je behouden met je gezin naar Nederland moge brengen en dat je daar of elders een goed emplooi mag vinden.’

Groenewoud was volgens het Nieuw Soerabajasch Handelsblad een ondernemende avonturier met een ijzersterk doorzettingsvermogen, iets dat ik ook herken in de beschrijving van de andere twee repatrianten. Blijkbaar zagen Indische Nederlanders zichzelf graag als avontuurlijk, sociaal en met een doorzettingsvermogen waarmee zij in elke situatie weer een nieuw bestaan op konden bouwen.

Dan de enige dame in het gezelschap. In 1955 vertrok de 92-jarige **mevrouw Veerkamp** uit Jakarta naar Nederland. Zij zou voor het eerst van haar leven met een vliegtuig gaan reizen. De Nieuwsgier plaatste op 3 augustus een interview met haar: ‘Mevrouw Veerkamp is 92 jaar oud, en vliegt vandaag naar Nederland. “Ik wil dat ook wel eens meemaken”. ‘

‘Mevrouw Clara Johanna Veerkamp-Van Straten’ was geboren te Solo op 20 juli 1863 en maakte de indruk een ‘vief dametje’ te zijn, dat ‘vanmorgen de KLM een historische gebeurtenis doet beleven.’ Zij was in 1934 weduwe geworden en had, na het overlijden van haar zoon in het kamp, nog twee dochters, acht kleinkinderen en twaalf achterkleinkinderen. ‘Een van de kleinkinderen is talk-down-controller op Schiphol, dat is zo’n man die de vliegtuigen “binnenpraat”. Misschien zal hij Donderdag zijn grootmoeder dus ook “binnenpraten”, nadat zij 39 jaar niet in Nederland is geweest.’

In het portret dat de krant van haar opstelde, lijkt, ook hier, de levenslust van deze Jakartaanse centraal te staan. Dit blijkt al uit de inleiding: ‘ ”Ik heb vroeger de reis per boot gemaakt, ik heb in treinen, dokars, tikar pèr en milors gereden, ik heb in prauwen gevaren, nu wil ik ook eens vliegen.” “Bent u dan niet bang?” “Waarvoor?” en daarmee konden we het doen.’

Het optimisme van deze ‘oma met de frivole krullebol’, bleek niet alleen uit haar wens om te vliegen, maar vooral uit haar opvattingen over de samenleving: ‘Mevrouw Veerkamp ziet niet in waarom men “de oude tijd” beter zou moeten vinden dan de tegenwoordige. “Er waren wel aardige dingen vroeger, natuurlijk.” ‘ Daarnaast toonde zij nog steeds belangstelling voor de kranten (“Hoe vind je dat met die Russen?...””) en bleef zij zelf haar brieven schrijven: “En zonder beven. Als ik ga beven, wil ik niet meer schrijven. Maar zover is het nog niet.”

Zij keek terug op een actief en geanimeerd leven van haar kinderen, piano spelen, het huishouden en uitgaan met haar man. Die kinderen waren de reden dat zij nu naar Nederland ging vertrekken. De waardering van de Nieuwsgier voor mevrouw Veerkamp’s levendigheid is in de laatste zin waar te nemen: ‘Ze maakte aanstalten om op te staan toen we haar de hand drukten, maar daarvan hebben we haar kunnen weerhouden.’

Het zal geen toeval zijn dat de vier voorbeelden die ik u gegeven heb, uit 1955 stammen. In dat jaar waren de criteria voor repatriëring weer versoepeld. De hoop op betere tijden was terug. Daarvoor, tussen 1952 en 1954, was het voor veel met name Indo-Europeanen erg moeilijk geworden om naar Nederland te vertrekken, als zij daarvoor financiële hulp van de Nederlandse regering nodig hadden.

In die periode hoopte Nederland er namelijk nog op dat de Indische Nederlanders die in Indonesië zaten, daar ook zouden blijven. De regering probeerde degenen die wilden repatriëren, ‘tegen henzelf te beschermen’. In 1953 woedden daarover verhitte discussies in de Tweede Kamer, naar aanleiding van de begrotingspresentatie van het ministerie van Maatschappelijk werk. Ook deze discussies vonden hun weg naar de kranten in Indonesië.

De discussie ging in op de rechtmatigheid van het besluit om het recht op vrije overtocht⁴ op te heffen voor ‘in Indonesië gewortelden’. In gewone mensentaal betekende dit dat Indo-Europeanen niet langer zelf konden besluiten naar Nederland te vertrekken, maar daar goedkeuring voor moesten hebben. Het debat ging ook over hun aanpassing in Nederland, de situatie waarin zij in Indonesië verkeerden en de steun die de Nederlandse regering hen daar verleende.

Enkele passages uit krantenberichten uit november 1953. ‘Indische Nederlanders die in Indonesië geboren en getogen zijn’, waren het beste af als zij in Indonesië zouden blijven, al had de minister wel oog voor de problemen die zij daar hadden. ‘De ervaring had echter geleerd’ dat de ontworteling die zij doormaakten als zij naar Nederland kwamen, ‘onherstelbaar’ was en de problemen die hierdoor ontstonden ‘zijn zorgelijker dan op het eerste gezicht lijkt’. Verdere activiteiten van de Nederlandse regering voor Indische Nederlanders werden vanuit dit standpunt ontplooid.

---

⁴ Dit hield in dat Indo-Europeanen in Indonesië zelf mochten besluiten naar Nederland te gaan en hiervoor een voorschot aan te vragen bij de Nederlandse regering.

De beste hulp die de Nederlandse regering kon aanbieden, was voorlichting aan Indische Nederlanders in Indonesië door ‘instanties’ voor maatschappelijk werk over kansen in Indonesië, ‘voor de toekomst van hen zelf en hun nakomelingen’. Steunverlening in de ‘eigen vertrouwde omgeving is over het algemeen een betere oplossing dan repatriëring’, daarom gebeurde ‘opzending naar Nederland’ alleen in bijzondere gevallen. In Indonesië was geen onhoudbare situatie en ‘betrokkenen waren niet in staat zijn, zich een eigen oordeel te vormen’.

Voor de goede verstaander: met name Indo-Europeanen konden niet in Nederland aarden, de leefomstandigheden in Indonesië vielen wel mee, Indische Nederlanders wilden alleen maar repatriëren uit sentimentele overwegingen, niet omdat dat objectief gezien het beste voor ze was.

Het opvallende, maar voor velen van u vast niet verrassende, is dat er ook in de Indische groep veel mensen deze opvattingen deelden. Indo-Europeanen, met name zij die de Nederlandse taal slecht beheersten en nog niet eerder in Nederland waren geweest, zouden het moeilijk krijgen. Er waren in Indonesië twee groepen Indische Nederlanders die deze mening hadden, en hun oplossing voor het probleem was verschillend. Ik ga u die twee groepen schetsen aan de hand van twee krantenberichten.

De Nieuwe Courant vertelde op 4 januari 1951 in ‘“Vriendin” wist raad’ over de hulp die de politie in Nederland geboden had aan ‘een Indo-Europese vrouw’ daar, die bijna slachtoffer geworden was van oplichting door ‘“een vriendin”’. In dit bericht is de Nederlandse politie de reddende engel was; het slachtoffer wilde zelf in eerste instantie meewerken aan oplichting.

Een Indo-Europese vrouw, ‘een veertig-jarige Indo-Europese vrouw’, die onlangs met haar kinderen gerepatriëerd was en haar man verloren had, had ‘een trieste ervaring opgedaan’ met een ‘vroegere vriendin die zij kort na haar aankomst had ontmoet.’ Het plannetje was echter ‘dankzij ingrijpen van de politie niet gelukt.’ De vrouw had haar vriendin verteld dat ze in geldproblemen zat, doordat de erfenis van haar overleden man geblokkeerd was in Indonesië en vanwege de deviezenbepaling niet uitbetaald kon worden. De vriendin stelde voor dat ze een oude schuld moest verzinnen, dan zouden de vorderingen wel uitbetaald worden, en zij ‘liet zich bepraten.’

De vrouw stelde een schuldbekentenis op aan de vriendin voor f 5.000,-, maar kreeg wroeging en vroeg deze een paar dagen later terug. De vriendin zei dat ze die niet meer had omdat haar tas gestolen was, waarin de schuldbekentenis zat. ‘Enkele dagen geleden bleek wel anders’, toen een deurwaarder bij de vrouw op de stoep stond met de schuldbekentenis, om goederen op te eisen. De vrouw had toen ‘In arren moede’ bij de politie aangeklopt, die het probleem oploste en een bekentenis uit de vriendin verkregen had. De vriendin zou ‘zich tegenover de rechter wegens oplichting te verantwoorden hebben.’ Dankzij de politie was de Indo-Europese niet zelf nog meer in de problemen geraakt, dan zij door haar financiële situatie al zat.

Het tweede krantenbericht komt ook uit november 1953, en is een interview met de voorzitter van het IEV op 26 november. De wens om nog te repatriëren was onrealistisch, stond in het bericht met de titel 'IEV-reactie op Kamerdebatten. "Nog redelijke kansen in Indonesië"'. Er bestond een 'groep [die] (...) wil aansturen op een massale uittocht van deze mensen naar Nederland.' Deze groep stond niet open voor de werkelijke problemen in Nederland: zij waren 'blind voor het feit dat 160.000 Indo's die thans in Nederland leven, daar voor het overgrote deel leven onder wat hij noemde zeer kommerlijke omstandigheden.' Met name voor 'de Indo-jeugd' werd het moeilijk een 'betrekking' te vinden in de 'overvolle Nederlandse samenleving.' Een Kamerlid dat op wilde komen voor de Indische Nederlanders in Indonesië, maakte zich volgen de voorzitter schuldig aan 'struisvogelpolitiek' doordat hij voorbijging aan dit vraagstuk, en bovendien aan 'anti-Indonesische gevoelens', doordat hij eropuit was 'de Indo-jeugd te laten emigreren naar andere landen, omdat zij in Nederland geen kansen hebben.' Alleen in 'zijn geboorteland' had 'de Indo (...) redelijke kansen als hij het staatsburgerschap van Indonesië aanneemt en niet blijft persisteren in de status van vreemdeling in zijn eigen land.'

Er was één Indische groep in Indonesië die geheel andere opvattingen had over deze kwestie. In een lijvig hoofdcommentaar van de Vrije Pers op de voorpagina van de editie van 14 november noemde de krant de Nederlandse voorstellen 'van elke realiteit gespeend', om in steden in Indonesië commissies op te richten die gingen beoordelen of mensen mochten repatriëren en voorlichting gingen geven over de moeilijkheden die zij in Nederland zouden tegenkomen. De VP vond die voorstellen 'lapmiddelen', gaf zij onomwonden aan.

Ten eerste bestonden dergelijke commissies al. Ten tweede gingen die voorstellen voorbij aan de echte problemen van Indische Nederlanders in Indonesië: 'Al laat men per grote stad in Indonesië tien maatschappelijke werkers en werksters uitkomen (..) dan verandert men nog niets aan de omstandigheden' dat 'hier een nog steeds toenemende groep zonder mogelijkheden komt te zitten en (..) voor zover zij Nederlands spreken, steeds verder in de verdrukking zal raken. (..) Het is een van iedere realiteit gespeend voorstel om een orgaan in te stellen, dat moet beoordelen of een Indische Nederlander niet beter hier kan blijven dan naar Nederland kan gaan.'

De VP was van mening dat Nederland de Indische Nederlanders in Indonesië moesten her- of omscholen, zoals zij dat met de gerepatrieerden in Nederland deden. Dan zouden zij weerbaar worden. 'Wat nodig is, dat is niet een voorlichting over de kou en de volle arbeidsmarkt en de andere susah in Nederland. Men zal een poging moeten doen deze groep om te scholen. (..) weerbaar maken voor de nieuwe omstandigheden (..). Men kan het probleem rustig zo stellen, dat deze groep zich op het ogenblik weerloos acht.' Hierdoor zouden zij alle waarschuwingen over moeilijkheden in Nederland in de wind slaan, omdat zij in Nederland zich opgevangen wisten. Politici moesten niet meer voor oplossingen gaan zorgen, dat hadden ze bij de soevereiniteitsoverdracht moeten doen. De enigen die de situatie nu nog konden verbeteren, waren mensen die 'op de brug staan'.

Twee Kamerleden die in Nederland pleitten voor het behoud van het recht op vrije overtocht waren bovendien allebei niet te vertrouwen. Ze waren ongeloofwaardig, omdat zij eerder heel andere uitspraken gedaan hadden en de situatie in Indonesië veel erger voorstelden dan zij in werkelijkheid was.

Nederland had niet door wat de echte oplossing van het probleem was; de Indische Nederlanders door scholing voorbereiden op een nieuwe toekomst in Nederland, Indonesië of een ander land. Indische Nederlanders wilden niet 'van de Indonesische wal in de Nederlandse sloot' terechtkomen.

Van de regering verwachtte de krant geen oplossingen meer: 'De Nederlandse regering toont alleen maar koelheid ten aanzien van het vraagstuk. (...) Men zal het probleem niet met lapmiddelen kunnen afdoen, en evenmin met een exodus in paniekstemming.'

De discussie over dit vraagstuk gaf aan hoe verdeeld de Indische gemeenschap was. De overheersende mening was, en dat is een mening die u kent, dat Nederland het vanzelfsprekende vaderland was. Deze dominante mening gaf uiting aan opvattingen van de Indische elite. Deze groep heb ik de Verbonden Onderdanen genoemd. Indische Nederlanders zagen zichzelf als onderdanen van het Koninkrijk der Nederlanden. Zij hadden een belangrijke rol gespeeld in de opbouw van dat Rijk en voelden zich met Nederland verbonden. In dit Rijk genoten zij sociaal aanzien.

De relatie met de Nederlandse regering was niet altijd positief, in tegenstelling tot die met de Koningin, maar politici waren dan ook verderfelijker: zij hadden Indië ingeleverd aan een collaborateur, Soekarno. Indische Nederlanders waren, gezien hun sociale positie en karakter, vanzelfsprekend in staat hun leven in Nederland voort te zetten. Zij gingen ervan uit dat zij zich gemakkelijk konden aanpassen aan het leven in Nederland. Alleen het gedrag van bepaalde Indo-Europeanen zou het aanzien van Indische Nederlanders in Nederland kunnen problematiseren. Dat illustreerde het krantenbericht over de Indo-Europese die door haar vriendin bijna in moeilijkheden gekomen was.

Dat is de eerste mening die ik gevonden heb. Maar in de krantenartikelen is een duidelijke mening te vinden die in strijd was met deze dominante opvatting. Er waren ook leden van de Indische gemeenschap, die zich niet wilden aanpassen aan de opvattingen van de Nederlandse én Indonesische regering. Het laatste krantenbericht, waarin de Vrije Pers pleitte voor het bijscholen van Indische Nederlanders, is daar een voorbeeld van. Onafhankelijke Kosmopolieten, zo heb ik deze groep genoemd, stelden dat Indische Nederlanders een nieuw leven konden beginnen in welk land dan ook, al gaven zij er wel de voorkeur aan om in Indonesië een toekomst op te bouwen. Zij voelden zich voor die keuze alleen niet beperkt tot de twee landen uit hun verleden.

Daarnaast waren er nog twee andere stemmen te horen in de krantenberichten. Die waren echter minder dominant aanwezig. Ten eerste was daar het wereldbeeld van de Bevoogdende Hollanders. Dit was geen Indisch wereldbeeld, maar het wereldbeeld van de Nederlanders. Dit waren de meningen die over de komst van Indische Nederlanders leefden in de Nederlandse samenleving en in de kranten in Indonesië geplaatst werden.

Indo-Europeanen hadden weliswaar het recht naar Nederland te komen, maar zij hoorden er eigenlijk niet thuis, want zij waren geen echte Nederlanders. Met name Indo-Europeanen die niet tot de sociale elite behoorden of zich als zodanig gedroegen, zouden voor problemen zorgen. Toen de situatie in Indonesië in 1957 onhoudbaar werd, maakte de Nederlandse regering zich nog steeds zorgen over de assimilatie van deze groep, want het was inmiddels een voldongen feit dat zij naar Nederland zouden komen.

Tot slot waren daar de opvattingen van Indo-Europeanen die alleen geloofden in een toekomst in Indonesië, omdat ze het in Nederland niet zouden redden. Wezen van Holland heb ik ze genoemd. In Nederland, het vroegere vaderland, zouden zij geen enkele kans hebben. Indo-Europeanen waren gedoemd te mislukken in Nederland. Mensen die deze opvattingen hadden, waren in elk geval de leden van het IEV, het Indo-Europees Verbond, een Indo-Europese belangenbehartiger in Indonesië. Naar Nederland willen gaan, deed je puur uit sentimentele overwegingen, niet op basis van redelijkheid want Indo's hadden geen plek in de Nederlandse samenleving. Het is mogelijk dat de mensen die naar Nieuw-Guinea zijn gegaan voordat ze definitief repatrieerden, ook tot deze groep behoren. Dat heb ik echter niet kunnen onderzoeken.

Als ik vanuit het nu kijk naar deze vier groepen, zie ik ze nog steeds in en om de Indische gemeenschap, alleen in andere verhoudingen. Stel dat ik nu bijvoorbeeld een vergelijkbaar onderzoek op internet zou doen naar de betekenis van Indonesië. Ik denk dat het aandeel van de groep *Kosmopolieten* veel groter zal zijn dan in de jaren '50 het geval was. Er zijn volgens mij steeds meer Indische Nederlanders die zichzelf zien als wereldburger.

En ik denk dat het aandeel *Verbonden onderdanen* veel kleiner zou zijn. Steeds meer mensen benadrukken dat ze Indisch zijn, sterker nog dat ze Indo zijn en ik hoor soms mensen – van alle leeftijden en generaties – bijna tegen elkaar opboksen om de eretitel van 'echte Indo', iets wat in de tijd van de repatriëring volgens mij ondenkbaar was. De kern van het dominante wereldbeeld toen was namelijk dat alleen Indo's die Hollands genoeg waren, een plek hadden in Holland. Dat hoor ik tegenwoordig helemaal niemand meer zeggen.

Zijn er nog mensen die denken dat Indo's thuishoren in Indonesië, omdat ze zich niet thuisvoelen in Nederland? Jazeker. Uitgerekend stichting Pelita, ooit opgericht om Indische repatrianten te helpen een nieuw leven op te bouwen in Nederland, organiseert nu voorlichtingsavonden voor mensen die terug willen naar hun geboorteland. En ik denk dat ik, met alle verkiezingsgeweld om ons heen, niet hoeft te benoemen dat de opvatting van Bevoogdende Hollanders zich inmiddels heeft uitgebreid tot Nederlandse burgers die een hoofddoekje willen dragen.

Laat ik nog even teruggaan naar die eerdere vraag, in welke mate de berichtgeving representatief was voor de werkelijkheid. In de berichten over de repatriëring ben ik weinig tegengekomen over de gedwongen aard van de keuze te vertrekken. Voor een deel zal dat te maken hebben met de censuur die in Indonesië steeds sterker werd.

Maar nog veel belangrijker is volgens mij dat de repatriëring op zichzelf de betekenis had van hoop op een beter leven, iets dat de achterblijvers de vertrekkende Indische Nederlanders gunden, maar ook zichzelf. Die betekenis vertaalde zich in de manier waarop journalisten wilden schrijven, met de nadruk op wilden, over de repatriëring. De titel *Warm afscheid, kille ontvangst* is dus het gevolg van het beeld in de kranten, dat aangaf hoe mensen over de repatriëring wilden denken, niet hoe ze echt was.

De warmte bij het afscheid die ik aantrof in de verhalen over de repatriëring van de Paatjes, voetballers en vieve omaatjes met frivole krullen, zie ik bovendien als vertaling van het gemis dat het vertrek van al die duizenden de achterblijvers gaf. Niet alleen om de mensen, maar ook om het afscheid van een manier van leven die voorgoed voorbij was, zoals Tjalie Robinson benadrukte.

Op het laatst, toen in november 1957 de laatste van oorsprong Indische krant uitkwam en het voor een krant die uitkwam in Indonesië levensgevaarlijk was geworden om positief over Nederland te schrijven, vond ik nog een bericht over de kracht van de Indische gemeenschap, nu vertaald in de behoefte aan avontuur.

Met dit laatste, enigszins vermakelijke krantenbericht wil ik afsluiten en daarom nu alvast de hoop uitspreken dat u namens de Indische gemeenschap wil aannemen wat ik u terug wil geven: het gevoel dat wij, ondanks tegenslagen, een prachtig leven voor onszelf kunnen opbouwen waar u en uw nazaten met trots en respect op terug kunnen kijken.

De Nieuwsgier uit Jakarta publiceerde op 18 november 1957 een bericht met de titel 'Met een kampeerwagen naar Nederland,' over de in Jakarta wonende heer en mevrouw De Nijs die de krant betitelde als 'avontuurlijke wereldreizigers'. Zij waren met de 'Van Riebeeck' naar Singapore vertrokken met als eindbestemming Nederland. Het vervolg van hun reis, waarvan in het bericht de tussenstops gedetailleerd vermeld waren, gingen zij 'met hun tot kampeerwagen omgebouwde "Tempo Matador 1400" over land naar Nederland afleggen' om onderzoek te doen naar verschillende culturen van de landen die zij zouden doorkruisen. De 'avontuurlijke' reis zou niet makkelijk zijn, maar had onder meer als doel de 'Hethietencultuur' te bestuderen en hun bevindingen op te schrijven in een boek.

Ik dank u voor uw aandacht.